

ALMAN EDEBİYATINDA TÜRKİYE'NİN AKİSLERİ

Dr. Max R. Kaufmann - Bonn

Bir çok okuyucular yukarıdaki başlığın bir etüd konusu olup olamayacağı sualini herhalde kendi kendilerine sormuş olacaklardır. Zira Alman edebiyatını baştanbaşa inceleyen ve bu alanda Türk motifleri arayan bir kimsenin, bilhassa klâsik Alman edebiyatı sahasında çok şeyler bulacağını zannetmiyoruz. Doğrudan doğruya edebiyat tarihçisinin bu hususta talii belki biraz daha yaver olur; fakat araştırmalarının neticesi onu dahi tamamiyle tatmin etmeyecektir. "Türkiye" mefhumunu eski Osmanlı İmparatorluğu'nu da içine alacak şekilde genişletecek olsak bile, bulacağımızı Türk motifleri gene de mahdut olacaktır. Hele Alman edebiyatında Modern Türkiye'nin izlerine rastlamak ümidini henüz kimse besleyemez. Bunun izahı kolaydır: Şöyle ki, edebî bir eser maceraya, memleket ve insanları tanıyıp duymaya, şahsî intibalara dayanır veya dayanması lâzım gelir; yoksa kitaplarda okunan, yabancı kaynaklardan faydalanarak elde edilen bilgilere değil. Türkiye'yi ise yakından tanıyan ve duyan Alman şairleri parmakla sayılacak kadar azdır; kısa bir zaman için Türkiye'de kalmış olan bu az sayıdaki şairler bile, gerek dil bakımından ve gerekse Osmanlı - Türk edebiyatının Türk insanının ruhuna götüreceği olan yolu kendilerine kapadığından dolayı bir çok zorluklarla karşılaşmışlardır -bu yol ancak son zamanlarda açılmış bulunuyor-.

Pierre Loti ve *Claude Farrère* gibi Fransız ediblerinin Türkiye hakkında nasıl derin ve etraflı romanlar yazabildikleri, o zamanki Alman şairlerinin ise niçin susmuş oldukları hakkındaki bir sual ancak şöyle cevaplandırılabilir: Türk - Fransız münasebetleri Türk - Alman dostluğundan çok daha eski ve kuvvetli idiler; aynı zamanda bu dostluğu kuranlar şair ve edibler değil, *von der Goltz Paşa* zamanındaki askerî reform esnasında Türkiye'ye gelmiş olan subaylardı. Bunlardan da yalnız bir tanesi edebî kabiliyete sahip bulunuyordu. Bu subay, 1909 tarihlerinde Alman yüzbaşısı olarak Türkiye'yi yakından tanımak imkânını bulan binbaşı *Franz Carl Endres* idi. "Türkiye Monografisi" ile "Şark harabeleri" isimindeki eserler Türkiye'ye ait yazdığı ilk kitaplardır; 1916'da yayınlan-

mışlardır ve bugün mevcutları kalmamıştır. Hatırimda kaldığına göre, "Nargile" isimli bir kitap da yazmış olan Endres, "Rüyalar Diyarı" isimli başka bir eserde, bizim gibi kendilerini yarı Türk sayan ihtiyarların, şarkın romantik büyüüne kapılarak sık sık içine düştükleri bir rüyaya dalmakta, eski Osmanlı İmparatorluğuna bağlı devletleri cevelân etmekte, Bizans, Konstantinople ve İstanbul'u gözden geçirmekte, eski imparatorluktaki kadınlardan bahis açarak bilhassa güzelliklerinin sırrını ifşa etmekte, geçmiş zamanların sihirine, mistik ve cazibesine dalmakta, Osmanlı İmparatorluğundan Modern Türkiye'ye geçişi canlandırmaktadır. "Rüyalar Diyarı" bu suretle, Türkiye'ye karşı ilgi duyanlar için değerli bir bilgi kaynağı olmaktadır.

Şair 1918'de Türkiye'ye ait "Boğaziçi Dalgaları" adında bir kitap da yazmıştır. Konusunu, hâkikâti bulmak için çarpışan ve bir Alman kadınına karşı duyduğu derin aşkın tesirinden bu sayede kaçarak kurtuluşu Boğaziçi sahillerinde arayan biyolog Peter Berndt'in macerası teşkil ediyor. Balkan muharebeleri esnasında geçen bu roman sadece perotik âlemin mükemmel bir tasvirini vermekle kalmıyor, aynı zamanda bir çok siyasî entrikaların kaynaştığı bir devirde İstanbul muhitini canlandırıyor. Önemli bir devrin tarihini roman halinde yaşatan ve Pierre Loti ile Claude Farrère gibi ediblerin Türkiye'ye ait romanları ile aynı safta bulunan bu eserin ne yazık ki bugün yalnız tek bir nüshası Stuttgart'daki Franckh'sche Verlagsanstalt yayın evinin arşivinde bulunmaktadır.

"Seyir Defteri" ile, Türk hizmetinde çalışan bir Alman tayyarecisinin hayatını tasvir eden "Boğaziçinin Yıldızlı Geceleri" isimli iki romanda Türk motiflerini işleyen ve halen hayatta bulunan diğer bir Alman romancısı da *Otto Flake*'dir.

Alman edebiyat tarihinin sahifelerini geriye doğru çevirip Türk motifleri ile bezenmiş eserler aradığımız zaman görürüz ki, şark edebiyatının tesiri daha Provans aşk şiirinin ve dolayısıyla batı lirizminin başlangıcında kendini göstermektedir. 11-13 üncü asırlar arasında yapılan Haçlı Seferleri vasıtasıyla, ticaret emtiası yanında hiç şüphesiz bir çok hikâye ve lejand konuları da islâm şarktan batı memleketlerine geçmiştir. Bu münasebetle Venedik ve Cenevizlilerin manevî alanda da büyük hizmetleri dokunduğu gibi, Balkan Devletleri yolu ile batıya geçen şark masalları da Orta-Çağ Alman şairleri için edebî malzeme olmuştur.

12 inci yüzyılda Gral Efsanesi'nin en eski şekillerinde bile şark tesirleri göze çarpmaktadır. Fakat bütün bunlara rağmen, şiirle uğraşan Haçlıların beraberlerinde edebî konular olarak yurtlarına hemen sadece aziz ve mazlûmların hayatına ait mucizevî bir takım lejandlardan başka bir şey getirmemiş olmalarını doğrusu akıl almıyor. Tristan Efsanesi'nde İran tesirini gördüğümüz gibi, *Wolfram von Eschenbach*'ın "Parzival" destanında da Arap tesirlerine rastlıyoruz.

Keşifler devrinde şarkın da daha yakından tanıldığı, seyahat tasvirlerinden ve şark konularının işlenmesinden anlıyoruz. Orta-Çağ'ın sonlarında bilhassa Türkiye'nin batıda dikkat nazarlarını çok yakından üzerine çekmiş olması hâdisesini, Osmanlı İmparatorluğunun günden güne artan şevket ve şavveti ve batı ile arasında düşmanca bir temasın meydana gelmiş olması ile izah edebiliriz. Türk akınları Almanya'yı doğrudan doğruya tehdit etmediği müddetçe, yani 16 ıncı asrın ortalarına kadar, edebî alanda da Türk motifleri ile uğraşmak için ortada hiç bir sebep görülüyordu. Fakat Türk harplerinde esir düşenlerin verdikleri haberler etrafa yayılmaya başlayınca ve meselâ 13 yıl esaretten sonra kaçarak Siyon dağındaki Fransiskan rahiplerine sığınan ve sonra batıya geçen Hırvat *Georgevic*'in yazdığı "Türk Kitapçığı" yayınlanınca durum birdenbire değişti. Bu eserin Almanca'sı 1560 tarihinde Wittenberg'de çıkmıştır. Bundan çok evvel, 1480 yılında, Roma'da ilk defa Latince basılan "Tractatus de moribus, condicionibus et nequicia Turcorum" isimli eser de 1530'da Nürnberg'de, *Martin Luther*'in bir önsözü ile Almanca olarak yayınlanmıştı. Yazarı Georgius isminde bir Dominikan rahibi idi ve kendisine, doğduğu şehre izafeten *Mülbacher* da denmekte idi. Hollandalı asilzade ve elçi *Busbeck*'in gönderdiği dört yazı ile, Westfalyalı humanist *Löwenklau*'ın eserleri de, Türkiye hakkında yıllarca süren belli bir tasavvurun meydana gelmesinde başlıca âmil olmuşlardır. Günden güne tehditkâr bir durum alan Türk akınlarına karşı batıdaki Hristiyanlığın savunması hususunda Humanistlerin ikaz ve ihtarları da önemli bir rol oynuyordu. Bu münasebetle *Jakob Locher*'in Türk dramlarını zikretmek yerinde olur. Fakat her şeyden evvel *Martin Luther*'in, "Türlere Karşı Vaizler (1529)", "Türlere Karşı Harpler Hakkında" ve "Türlere Karşı İkaz (1541)" isimlerini taşıyan bazı yazıları bu alanda önemli bir yer alırlar. Bu yazılar pek tabii olarak geniş halk tabakaları üzerine, Türk motiflerini işleyen ve fakat bu işi pek beceremiyen piyes yazarlarından daha fazla tesir ediyorlardı. Meselâ *Luther*'in muhitine mensup en yaşlı aktör ve şair olan *Joachim Greif*'in Türk harpleri hakkında yazdığı "Türk Zalimine Karşı İkaz" isimli eser uzun bir manzumeden başka bir şey değildir. Buna mukabil Avusturyalı şair ve ediblerin ise Türk meseleleri ile daha yakından meşgul olduklarını tahmin etmek kolaydır.

Paul Pantzer'in "13 Türk Beyi Hakkında" isimli dramı ve 1529'da Birinci Viyana Muhasarası esnasında yararlıklar göstermiş olan şövalye *Christoph von Zedlitz*'in kahramanlıklarını dramatize eden alay doktoru *Tobias Kober*'in piyesleri 16 ıncı asrın ikinci yarısında yazılmışlardır. 17 ınci asır Türk dramlarında tekrar beliren ve zamanımıza kadar gerek yabancı ve gerekse Alman şairler tarafından sık sık ele alınan İbrahim konusuna, eğer yanlışlıyorsam, ilk defa burada rastlıyoruz. 16 ıncı asrın sonunda İngilizce yazılmış Türk dramları Almanya'ya da gelmişler ve 1625

canlandırıyor; konusu Uzak Şark'ta geçen bu eser o devrin Almanca yazılmış ilk şark romanıdır. *Eberhard Werner Happel* de, kahramanı kaçak bir Osmanlı prensi olan, "Avrupalı Turhan" isimli bir roman yazmış ve Osmanlı İmparatorluğu ile ilk sultanlardan bahsetmiştir. Happel, "Macar Harp Romanı" isimli başka bir eserde de Türk harplerini anlatırken aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu hakkında da uzun uzadıya malûmat vermeyi unutmamıştır. Bu romanın ilk cildi çıktığı zaman harp henüz sona ermediğinden şair daha üç cild yazmak zorunda kalmıştı. Bundan sonra "Osmanlı Padişah Beyazıt" adıyla, 1688-89 yılları arasında Ulm şehrinde yayınladığı bir romanda da tekrar Osmanlı İmparatorluğundan bahseder. Fakat bu eserlerin büyük bir edebî kıymete sahip oldukları iddia edilemez.

1678-80 yılları arasında Braunschweig Prensi *Anton Ulrich*, "Suryalı Prenses Aramena" isimli, konusu İncil'deki Yakub Peygamber zamanında geçen bir roman yazmıştır. Fransız yazarı *Deschamp*'ın "İkinci Murat Zamanında Osmanlı Sarayında Geçen Gerçek Bir Aşk Vakası" isimli romanının tercümesi de keza 1880 yılına rastlar. Bu tercüme, şarka ait bir çok Alman romanlarının aksine olarak erotik edebiyata dahildir ve 1421 - 1451 yılları arasında padişahın haremde geçen memnu aşk münasebetlerini uzun uzadıya tasvir etmektedir. 1698 yılında Köln şehrinde *August Bohse* tarafından yayımlanan "Arnavut Süleyman" isimli bir romanın konusu Akdeniz sahillerinde adı kesin olarak bildirilmeyen bir yerde geçmekte ve pek açık olmayan bir Türk muhiti tasvir edilmektedir.

Saray hâdiselerinin tesiri altında bulunan Barok dramlarına gelince, romanlarda olduğu gibi bu eserlerde de kaynak olarak seyahat tasvirlerinden istifade edildiğini görüyoruz. 1690 yılında Hamburg'da *Joh. Phil Förtsch*'ün yazdığı "Beyazıt ve Timurlenk" isminde şarklı bir oyun çıkmıştır. Zikre değer diğer bir dram da, takriben 1650 yıllarında *Andreas Gryphius*'un yazdığı "Gürcistanlı Katerina" dır. Konusu devletlerin tarihi ile ilgili olan bu dramın kuruluşu, keza saray hâdiselerini işleyen Barok romanı ile şaşılacak bir benzerlik gösteriyor. Esas konuyu, Osmanlı İmparatorluğu ile İran arasında birer tampon devlet olarak bulunan ve prensleri Sultan Osman'ın müttefiki olan Gürcistan ile Georgien (!) isimli iki Ermeni beyliği için yapılan mücadeleler teşkil ediyor. Eserdeki kadının kahramanın asıl düşmanı İran hükümdarı Şah Abbas'dır. Şah Abbas, ölen prensin karısı ve Ermeni beyinin annesi Katerina'yı rehine olarak İran sarayına getirmiştir. Bu kadına karşı duyduğu aşktan dramatik konfilikt doğar ve eser en sonunda, Müslümanlık ile Hristiyanlık arasındaki meselelerin münakaşa edildiği bir din dramı halini alır.

Gryphius'un yarattığı bu dram nevini geliştiren *Daniel Caspar von Lohenstein* olmuştur. Lohenstein'in 1653'de yazılan "İbrahim Paşa" sı, kuruluşu bakımından "Katerina" yı andırır. Konu, Madam de Sedéry'nin

“İbrahim” romanının *Zesen* tarafından yapılan tercümesinden alınmıştır. Lohenstein, 1667’de çıkan ikinci dramında “Sultan İbrahim” konusunu işlemiştir. 1935 yılında Kiel Üniversitesinde Dr. Burhanettin Batman tarafından yapılan “Barok Devrine kadar Alman edebiyatında Türkler ve Lohenstein’in Türk dramlarındaki Sultanların Şahsiyetleri” isimli doktora tezini bu münasebetle hatırlatmak isterim. Batman her ne kadar Lohenstein’in Türk milletinin tarihi hakkında geniş malûmata sahip olduğunu, dinî örf ve âdetleri tanıdığını yazıyorsa da, diğer taraftan onu tarihî vakıaları tefsir ve tahlil esnasında bile bile tahrif etmekle itham ediyor. Gerçekten, bir tarafı bembeyaz gösterirken karşı tarafı karaya boyayan ve esasında Türklerle karşı asırlardan beri devam edegelen müdafaa harpleri hakkındaki tek taraflı haberlerin tesiri altında olan bu tasvirler her şeyden önce Barok uslûbunun dehşetli ve olağanüstü tesirler yaratmak isteyen gayelerine uygundular. Lohenstein’dan sonra *A. A. von Haugwitz* Süleyman konusunu dramatize etmiş ve 1668’de ismi bilinmeyen bir yazar da, “Sadakat ve Faziletin Zaferi” isimli bir dramda İbrahim konusunu tekrar ele almıştır. Diğer taraftan öyle anlaşılıyor ki, konuları Türkiye veya Japonya’da geçen Cizvit dramları da şarkın tasviri hususunda büyük bir rol oynamışlardır.

1683’de başarısızlıkla sona eren İkinci Viyana Muhasarası neticesi edebiyat âlemini kaplayan ve 63 tanesi bilinen sayısız Türk roman ve piyesleri arasında operalara da rastlanmaktadır. 1686’da Hamburg’da *Postel*’in “Bahtiyar Sadrâzam Kara Mustafa Paşa ... İmparatorluğun Payitahtı Viyana Şehrinin Zalimce Muhasarası ve Tahribi” isimli operası oynanmıştır. Bu eserde bale numarası olarak bir maymun ve tatar oyunu da yer almıştı. Müziklerinin değilse bile tekslerinin ya kayıp veya eksik oluşu, Cizvit dramları gibi, bu operaların da ilmi bir şekilde incelenmelerini güçleştiriyor. Diğer taraftan bu operalar Barok devrini de aşmakta ve bizleri sonraki zamanların hafifmeşreb Rokoko sanatına götürmektedir ki, bu devirde opera başta gelen eğlendirici sanat olarak devam etmiştir.

Türk motiflerinin hikâyeye de nüfuz etmiş olmaları pek tabiidir; fakat bu alanda da yeni görüş noktalarına pek rastlanmaz. Kurnaz kimse-lerin komik maceralarını anlatan roman nevinde de Türk konuları tali bir rol oynamaktadırlar. Barok edebiyatının kaynaklarını seyahat tasvirleri, konularını ise Osmanlı tarihinden alınmış tezler teşkil ediyordu; müracaat edilen kitaplar esas itibariyle Fransızca idi. Umumiyetle müstebit bir sultan batıdaki iyi kalbli hükümdarlarla karşılaştırılırdı; aynı zamanda Barok insanı alâyiş ve gösterişe ziyadesiyle düşkün olduğundan, zengin ve muhteşem binaların, muazzam alayların inceden inceye tasviri yapılır ve bu esnada, okuyucuların şehvî meselelere karşı duydukları derin ilgi de ihmal edilmezdi. Bu eserlerde tabiat tasvirlerine, psikolojik

tablillere ve gerçek bir maceraya rastlanmaz; şairlik istidatına sahip olan seyyahların bile tabiatın sihriden ilham almadıkları görülür.

Avrupalı bir fikir cereyanı olan ve Hıristiyanlık dışındaki dinlere karşı gittikçe artan bir anlayış gösteren Aydınlık Devrinde İslâm dini mensuplarına karşı duyulan ilgi de artmıştır. Bu hususta filozof *Leibnitz*'in büyük hizmetleri dokunmuştur. Bu arada Hamburg'lu rahip *Hinckelmann* Kur'an'ın lâtince baskısını çıkarmış, Alman ilâhiyatçıları İslâm dini ile meşgul olmuşlar, Binbir Gece masallarının 12 cildlik bir baskısı yapılmıştır. 1746'da Kuran ile Müslümanlığa ait mühim eserler Almanca'ya çevrilmişlerdir. Gene bu yıllarda *Hagedorn*, İsviçreli *von Haller*, hattâ *Gleim* ve sonraları *Wieland* ve *Gellert* gibi şair ve edipler efsane, hikâye ve masallarına şark konuları seçmeye başlamışlardır. Bugün artık unutulmuş bir şair olan *Langbein* da şark motiflerini benimsemiş, *Lessing* "Akıllı Nathan" dramı için meşhur üç yüzük efsanesinden faydalandığı gibi, bir de Hürrem Sultan fragmanı yazmıştır. *Johann Georg Hamann* "Doğuya Yapılan Haçlı Seferler Esnasında Mesut Arabistan'ı Ziyaret" isimli yazısında Peygamberi müdafaa eder bir durum almış, "Doğu Şiirlerinden Seçmeler" ile "İlk Devirlerden Sahifeler" isimli yazıları yayınlamış ve "Güller Vadisi" adını verdiği bir eserde Sadî'nin "Gülûstan" ını taklit etmiştir. *Herder* yabancı diyarlardaki halk edebiyatlarını incelemiş, *Schlegel* Kardeşler de romantik şairlere şarka götüren yolu işaret etmişlerdir. *Mozart* 1781'de "Saraydan Kız Kaçırma" isimli operayı bestelemiştir. Şark ile şahsî bir macerası bulunmayan *Goethe* bile onun tesir ve cazibesinden kurtulamamıştır. Dikkate değer nokta, şairin bilhassa yakın şarka karşı ilgi duymuş olmasıdır. Bu belki de Hindlilerin maskara yüzü ilâhlarına karşı beslediği antipatiden ileri geliyordu. 1770 yıllarında Kuran'ın iki Almanca tercümesi çıkmıştır. Bunlardan biri olan ve *David Friedrich Megerlin* tarafından yapılan "Türklerin İncili Veyahut Kuran'ın Arapça Aslından İlk Almanca Tercümesi" isimli eserden *Goethe*'nin faydalandığını ve aynı zamanda bir Muhammed trajedisi yazmak tasavvurunda olduğunu biliyoruz. Fakat *Goethe*'nin sonraları "Muhammed'in Şarkısı" ismini verdiği bu eser fragman olarak kalmış ve sadece birkaç önemli beyit ile, "Ali İle Fatma'nın Şarkısı" isimli kısım tamamlanabilmiştir. 1773'de girilen bu teşebbüsten 25 yıl sonra Prens *Karl August*, *Voltaire*'in "Mahomet" isimli eserini ele almasını arzulamış ve Peygamberi bir düzenbaz ve yalancı olarak tasvir eden bu eseri *Goethe* istemiye istemiye Almanca'ya çevirmiştir.

Goethe gerek Muhammed'in kendisinin ve gerekse muhiti ile etrafındaki şahsiyetlerin çok yakından tesirleri altında kalmış olmasına rağmen, memlekete, örf ve âdetlere karşı büyük bir ilgi göstermemiştir. Halbuki *Niebuhr*'un yayınladığı iki Arabistan tasviri onun için pekâlâ ilham kaynağı olabilirlerdi. Muhammed Şemseddin Hafız'ın Viyanalı şarkiyatçı

de Nürnberg'de ölen *Jakob Ayrer* bunlardan ilham almıştır. Ayrer, "Korkunç Trajedi" isimli dramında Fatih Sultan Mehmed'i tasvir ediyor; fakat Sultan'ın şahsiyeti burada hiç de korkunç bir şekilde belirtilmemiştir.

Sonraları harp alanında biraz sükûnet husul bulunduğu zaman, yani 17. yüzyılın ilk yarısında Türk motifleri eski cazibelerini kaybetmişlerdir. Fakat Türklerin batıya akımları tekrar başlar başlamaz bu motiflerin yeniden meydana çıktıklarını görüyoruz. Türklere ait sahne edebiyatının en yüksek seviyeye ulaştığı an, 17. yüzyılın sonları olmuştur. Zira zalim ve müstebid bir tip olarak tasvir edilen bu devrin Osmanlı sultanı, Barok edebiyatının gerek üslup ve gerekse gayesine gayet uygun gelmekte idi. Barok romancıları, bütün aşırı ve ekzotik konulara olduğu gibi, çok keşifler hayal mahsulu seyahat tasvirleri ve hikâyeler vasıtasıyla öğrendikleri Türk motiflerine karşı da yakın bir ilgi duymaya başlamışlardı. Alman Barok romanı en fazla Fransız örneklerin tesiri altındadır. Fransız kadın yazarı *Madeleine de Scudéry* 1641'de yayınladığı "İbrahim on l'illustre Bassa" isimli romanına kahraman olarak meşhur İbrahim Paşa'yı seçmiştir. Bugün aynı tarihî şahsiyete Finli yazar *Walthari* ve Alman edibi *Johannes Tralow*'un romanlarında da kahraman olarak rastlıyoruz. Yukarıdaki Fransızca roman yayımlandıktan birkaç yıl sonra "İbrahim Paşa Hazretleri ile Vefakâr İsaibel'in Mucizevi Macerası" ismi altında Almanca'ya çevrilmiştir. Kanunî Sultan Süleyman devrini tasvir eden muhtelif romanların ne dereceye kadar hayâl veya hâkikât mahsulu olduklarını incelemek meselesini ileride yapılacak araştırmalara bırakıyoruz. Amerikalı yazar Harold Lamb'ın son zamanlarda Almanca'ya da çevrilen "Kanunî Sultan Süleyman" isimli romanını da bu bakımdan gözden geçirmek lâzımdır. Bu roman, belki de mütercimnin yardımı ile, kızıl saçlı Hürrem Sultanı kumral yapıp çıkmakta ve asıl ismi Gülbahâr olan Kadın - Efendiye, "Baharın Gülü" adını vermeyip, sadece "Sevimli" sıfatını lââyık görmektedir.

Madame de Scudéry'nin yüzde yüz tarihî eserlere müracaat etmediği anlaşılıyor. Zira, tek bir misâl vermek icap ederse: Bizzat Hürrem Sultan'ın idamını tasvir ettiği İbrahim'i, Kanunî'nin de alâka gösterdiği nişanlısı İsaibel ile beraber romanında Cenuva'ya kaçırmaktadır. Hürrem Sultan'ın, Hammer - Purgstall dahil, sonraki bütün tarihçiler tarafından benimsenen yanlış tasvirine sebep de gene Madame de Scudéry'nin bu romanı olmuştur. Bana öyle geliyor ki, Johannes Tralow 1954'de yayınladığı "Hürrem Sultan" isimli romanı ile bu yanlışlığı düzeltmek yolunu tutmuştur. Scudéry'nin Almanca'ya tercüme edilen romanı Almanlar tarafından çok okunuyordu. Barok Devri bu romandaki mühtesem ve ateşli tasvirlerin tesiri ile kendinden geçmişti.

Christian Hagedorn'un 1670'de yayınladığı "Eyquan yahut Büyük Moğol" isimli romanı, *Kassandra* efsanesini şark kisvesine bürüyerek

Josef von Hammer - Purgstall tarafından tercümeden ziyade bizzat "hazırladığını" söylemek mecburiyetinde olduğumuz divanı ile gene Hammer'in "İran'da Hitabet Sanatının Tarihi" isimli eserine karşı her ne kadar ilgi duymuşsa da, tesirlerine kendisini pek fazla kaptırmış olmamasını tabii karşılamak lâzımdır. Diğer taraftan o devrin siyasi hercü mercinden kaçmak imkânını kendisine sağlayan ve Marianne von Willemer ile geçirdiği maceraya uygun gelen İran lirizmine ve hayaller âleminde yüzen şiiriyetine karşı duyduğu yakın alâkanın sebepleri de kolayca anlaşılır. Bu alâkadan "Batı - Doğu Divanı" doğmuştur. Goethe 7/Haziran/1815 de esi, Christiane'ye yazdığı bir mektupta şöyle diyor: "Güller tamamen açmış; bülbüller gönül arzu ettiği gibi şakıyorlar; insanın böylece kendisini Şiraz'da tahayyül etmesi hiç de zor değil." 24/Şubat/1816 tarihli *Morgenblatt* gazetesinde "Batı - Doğu Divanı" için şu ilân yapıyordu: "Şair kendisine bir yolcu gözüyle bakıyor; şimdiden şarka varmış bile. Örf ve âdetlerden, dinî görüş ve düşüncelerden çok hoşlanıyor ve hattâ kendisine Müslüman diyenlerin bu şüphelerini üzerinden atacak hiç bir harekette bulunmuyor."

Goethe, şark şiirlerini ve bu şiirlerdeki muhtevayı Alman zevkine uydurmasını bilmişti. *Friedrich Rückert* ile *August Graf von Platen* bir adım daha ileri gitmişler ve sadece bu şiirlerdeki şark ruh ve düşüncesi ile dolu olan muhtevayı aksettirmekle kalmayıp aynı zamanda edebî şekilleri de benimsemişler ve bu suretle yapı, kafiye, vezin ve kıtalar, gazel, rubaî gibi makamat şekilleri Alman edebiyatına girmişlerdir. Rückert gazel nevini Almanca'da taklit etmiş; Platen Almanca gazeller yazan ilk şair olmuştur. 1815 - 1894 yılları arasında yaşayan ve başarılı bir şair ve mütercim olan *Adolf Friedrich Graf von Schack* da bu arada zikredilmeğe değer. Firdûsî'nin Şehname'sini ve Leylâ ile Mecnun hikâyesini bu şaire borçluyuz. 1892'de ölen *Friedrich von Bodenstedt*'in Mirza Şâfi şiirleri de devrin edebî eserleri arasında önemli bir yer almaktadır. Bu arada "Şirazlı Şairin" tercümelerini, "Ömer Hayyam'ın Rubailerini" de unutmamak lâzımdır. Şark âleminin sihirine kendisini seve seve kaptırmış olan *Ferdinand Freiligrath* ile, Hafız'ın şiirlerini Almanca'ya nakleden *Daumer*'i de anmak yerinde olur. Bu şairler arasında Bodenstedt Kafkasya'da, Kırım ve Anadolu'da şark âlemi ile bizzat temas etmek imkânını bulmuştu. *Heinrich Heine*'de de Arap ve Acem motiflerine rastlamaktayız. 1803 - 1849'da yaşayan *Heinrich Stieglitz* mensur olarak yazdığı "Şarktan Tasvirler" isimli eserde Türkiye'den de bahsetmektedir.

Theodor Körner'in ilk defa 1812'de Viyana'da temsil edilen, 1814 - 1864 yılları arasında Dresden saray tiyatrosunda 14 defa sahneye konan, 4 defa Berlin'de ve 1814'de Weimar'da oynanan, *Iffland* tarafından repertuora alınan, Hollanda ve Macar dillerine tercüme edilen Zryni isimli

dramı, Türk konularını Alman sahnesine koyan eserler arasında, kendi görüşümüze göre, hiç şüphesiz en enteresan olanıdır. Bu eserin daha o zamanlar bir dramdan beklenen vasıfları haiz olmayışı başka bir meseledir ve esas konu ile hiç bir alakası yoktur. Bunun sebebi, *Friedrich Schlegel*'in de bir tenkidinde belirttiği gibi, şairin sadece dramın sonunda Siket (?) kalesini havaya uçuracak olan infilâkı gözönünde bulundurması ve tekmil konuyu bu felâketli neticeye bir hazırlık olarak işlemiş olmasıdır. Bundan başka, bilhassa Schiller ve Goethe'nin mektebinde yetişmiş olan çağdaş münekkidler eserin kahramanı Macar Leonidas Zryni'de *trajik suçun* noksan olduğunu daha o zamanlar farketmiş ve bunu şair için büyük bir kusur saymışlardır. Bundan dolayı bu konunun dramdan ziyade bir destan için daha uygun olacağı kanaati o devirde de hâkimdi. Hristiyanlar ile Türklerin karşılaştırılmasından meydana çıkan tezat bir dram için kâfi değildir. Karşı karşıya getirilen iki grup arasındaki tek taraflılık daha o zamanlar gözden kaçmamıştı: Zryni'nin tarafında asıl duygular, Süleyman'ın, -hem de Kanunî Sultan Süleyman'ın- tarafında yalnız zulüm ve esaret! Eser, ihtiva ettiği bir çok yüksek düşüncelere, kuvvetli karakterlere, genç şairin asıl kalbinden fıskıran ahlâkî gaye ve vatan heyecanına rağmen başarı kazanamamıştı. Bununla beraber Alman edebiyatında bugün dahi okunmaya değer biricik Türk dramıdır. Theodor Körner de konusunu seyahat tasvirlerinden, Osmanlı ve Macar tarihlerinden almıştı. "Kahraman Lützow'un Akıllara Durgunluk Veren Avı" isimli şiiri yazan, İstiklâl Harplerine elde silâh katılan bu genç şairin de Kanunî'ye Hristiyanlığın düşmanı gözüyle bakması, Osmanlı hükümdarlarının fütühatını iktidar politikası zaviyesinden değil de, sadece din harpleri olarak gören o zamanki Batının telâkkisine tamamen uygun gelmektedir.

19 uncu asrın ikinci yarısında şarka karşı daha objektif bir davranış göze çarpıyor. Gerek ilmî yazıların ve gerekse seyyahat tasvirlerinin sayısı artmıştır. Alman ressamı *Melling* Türk peysajları resmeder; Avusturyalı *Grillparzer* görüp yaşadığı İstanbul'dan hatıra defterlerinde büyük bir heyecanla bahseder. Fakat muhayyelesi Çanakkale'den öteye geçemediği için, işlenecek bir Türk motifi bulamaz. Çanakkale ise "Altın Post" efsanesi ile kendisine bir Medea trajedisi yazmak, Hero ile Leander arasındaki aşk macerasını "Denizin Ve Aşkın Dalgaları" isimli drama canlandırmak ilhamını verir.

Burada diğer bir yazarın da ismini anmadan geçemeyeceğiz. Bu yazar, edebî eserlerinde dahi Meklenburg lehçesi kullanan meşhur *Fritz Reuter*'dir. "Montecchi Ve Capuletti" yahut "İstanbul'a Yolculuk" isimli eserinde Groterjahn ve Jahn isminde birbirine düşman iki ailenin yaptıkları bir yolculuğu tasvir ederken bir nebze de İstanbul'dan bahis açıyor. Birbirinin komşusu ve can düşmanı olan bu iki aile İstanbul'a seyahat

eden bir kafilede karşılaşır. İstanbul'da en çok hayretlerini çeken şey, sırtlarında değirmen taşı bile taşıyabilen hammallar olur. Reuter bunların Ermeni olduklarını söylüyor. Seyyahların sokak köpeklerinden çok sakınmaları lâzımdır; zira bunlar da tıpkı Meklenburg köpekleri gibi ısırır. İstanbul'da surlar, kapalı çarşı, eski saray, Tophane ve civarı gezilir. "Sultan'ın atla camie gidişini" yani selâmlık resmini seyredeler; Sultan'ın bindiği arap atına, göğsündeki koskoca elmastan nişana bayılırlar. Meklenburg'lu bir sabuncu ustası olan Groterjahn, kızı Helene'nin Ömer Paşa'nın haremını ziyaret etmesini "kültürü bakımından" faydalı bulur. Yanında oturdukları madam saray terzisi olduğundan bir çok tanıdıkları vardır; kendilerine yardım edebilir.

Kafile Üsküdar'a da geçer; burası İstanbul'a nisbetle daha ziyade Türklerin oturdukları ve eski âdetlerini muhafaza ettikleri bir yerdir. "Bozuk bir yoldan geçerken arabacının, atın yükünü hafifletmek için, yere inmesine şaşarlar. Groterjahn: "Bak, der, böyle bir Türkün de bir Hristiyan gibi hayvanına merhamet göstermesini doğrusu çok beğendim!" Arabacının elinde kamçı bile yoktur; zira hayvana vurmaz; yalnız güzel güzel sözler söyler: "Haydi benim aslanım! Haydi gülüm! Aferin! Ha gayret! Sonra sana bol bol arpa var!" Hem de hayvanlara bu iyi muamele herhangi bir Hayvanları Koruma Derneğinin başardığı bir netice değildir. Yolculardan biri: "Bu gibi dernekler burada bilinmez; hayvanlara iyi muamele etmek Türklerin dininde vardır!" diye izahatte bulunur. Kafile nihayet Çamlıca tepesine varır ve orada dünyanın en nefis manzarasıyla karşılaşır:

"Evet şurada, insanlık için en önemli olan şu iki kıtanın ayrıldığı şu yerde Tanrı haşmet ve güzelliklerle dolu avucunu açmış, kara ile denizin üzerine serpiştirivermiş; bu yere gök kuşağı gibi sâfi ışık ve renkten bir köprü kurmuş... İşte o yerde İstanbul cami ve minareleri ile kocaman bir hilâl gibi uzanıyor, her taş parçası bir zamanlar buralarda olup bitenleri anlatıyor... Biraz sağa dön: Şu gördüğün Boğaziçidir. Biz Almanlar elbettteki Ren gibi bir nehre sahip olmakla ve onu başkalarına kaptırmamakla övünebiliriz. Fakat bir zamanlar sahillerinde Greklerle, İranlıların, Romalıların, Venediklilerin ve Türklerin, hattâ yeryüzünün bütün milletlerinin çarpıştığı, felâketli günler geçirdiği şu su karşısında Ren nehri tek mil şatoları ve efsaneleri ile kaç para eder?... Bak, bak, tekrar tekrar bak! Uzakta Türklerin en meşhur iki kalesi duruyor: Rumeli Hisarı ile Anadolu Hisarı. Türk milletinin ebediyete kadar buralarda kalmak azminde olduğunu belirtmek istiyorlarmış gibi yerlerine dimdik yaslanmışlar, birbirlerini seyrediyorlar. Gözlerini uzaklara çevir: İleride Karadeniz uzanıyor; onun arkasında da Ruslar var. Ama sen o tarafa pek fazla bakma! Zira oralarda dalgalanan bayrak da her ne kadar Efendimizin tasvi-

rini taşıyorsa da, İsa artık onlardan yüz çevirdi. Bir zamanlar Korkunç İvan gibi bir zalimi doğurmuş olan Rusları bırakıp, Muhammed'e iman eden bu milleti korumayı tercih ediyor." Türk milletinin insanlık bakımından Ruslardan üstün olduğunu ifade eden son cümlede, batı âleminin İslâm dinine karşı davranışındaki büyük değişiklik aksediyor. Kafile ondan sonra gözlerini sol tarafa çevirir: "Şurada da Marmara ile diğer Boğaz uzanıyor; buraları her zaman güneş ışığı içinde pırıl pırıl yanar; fakat bugün etrafı kara bulutlar kaplamış; su üstünde Adalar sanki birer tabut gibi yüzüyorlar. Bugün hepimizin lânetle andığı canavarlaşmış Bizans İmparatorları bu adalara kızlarını gömerlerdi. Zavallı kızlar!" Sonra seyyahlar daha ilerilerde Uludağı görürler. Manzara o kadar güzel, o kadar lâtiftir ki, Madam Graterjahn'ın içinden gemiye dönmek değil, hemen gidip bir hareme kapanmak gelir.

1868 yılında Meklenburg'lu şair Fritz Reuter, kendisinin aslâ ayak basmadığı Boğaziçi sahillerini kitabındaki seyyah kafilesine işte bu şekilde tanıttıyor. Shakespeare'in "Romeo ve Jülyet" dramında aynı ismi taşıyan ailelerin evlâtlarının tabutu başında yaptıkları gibi, Montecchi ve Capuletti'ler de bu güzellikler karşısında birbirleri ile barışırlar. Yukarıdaki hikâyecik Fritz Reuter'in eserinde her ne kadar mütevazı bir yer isgal ediyorsa da, o devir Türkiye'si hakkındaki görüşü belirtmesi bakımından enteresan bir vesikadır.

Umumî Harp esnasında şarkın aktüalitesi ile ilgili ve bilhassa Türkiye'yi hedef tutan bir edebiyat doğmuştu. - *Karl May*'ın daha ziyade çocuklara hitap eden ve maceraya değil öteden beriden toplanmış bilgilere dayanan ve bir tanesi Türkiye'de geçen romanlarını bizler Alman edebiyatından saymıyoruz. - Sık sık ele alınan edebî konular arasında Muhammed'in şahsiyeti başta gelmektedir. Bu alandaki eserler ne yazık ki Almanya'nın muhtelif günlük gazetelerinde dağınık bir halde yayınlanmış olan incelemelerde bahis konusu edilmektedirler. *Ludwig Rüben* mesele, tamamen unutulmuş olan ve son zamanlarda Reclam Universalbibliothek yayınevi tarafından ele alınan bir "Muhammed" destanı yazmıştı. *Franz Carl Endres* ile *Otto Flake*'den yukarıda bahsettik. Bu arada bir çok Türkçe eseri Almanca'ya çeviren mütercimleri de unutmamak lâzımdır. Bir zamanlar "Osmanischer Lloyd" isimli Almanca günlük gazetenin başyazarlığını beraberce yaptığımız ve 1916'da yayınladığımız "Türk Hikâyeleri" kitabım için muhtelif Türkçe hikâyeler tercüme etmiş olan *Friedrich Schrader* ile askerî reformcu *Imhof* Paşa'yı hatırlatmak isterim. "Türk Kadınlarının Haremdeki Ve Türk Hikâyelerindeki Hayatı" isimli kitabını da anmadan geçemeyeceğim. Bu kitapta harem esrarının ifşa edileceğini uman ve fakat bunun yerine ilk defa olarak *Halide Edib* Hanımın çalışmalarından ve Türk kadınlarının hürriyeti meselesinden

bahsedildiğini gören bir çok okuyucuar hayâl kırıklığına uğramışlardı. O devrin şarkiyâtçıları Türk edebiyatı ile yakından ve fakat gayet ilmi bir şekilde meşgul olduklarından *Mehmed Emin, Abdülhak Hâmid, Tevfik Fikret, Halid Ziya* ve diğer bir çok şair ve ediblerden yapılan tercümelere sadece bu muhite inhisar etmişti. Bu arada *Hans Bethge*'nin "Türk Şiir Kitabı" nı da unutmamak lâzımdır. Bu hitaba yapılacak biricik itiraz, içindeki şiirlerin Fransızca tercümelere dayandıklarıdır. Zira aynı şekilde tercümelere faydalanarak "Arap Geceleri" Çin ve Japon şiirleri yazan Bethge, diğer şark dilleri gibi Türkçeye de vakıf değildi.

Biraz da Birinci Cihan Harbinden sonraki tarihî Türk romanlarından bahsedelim: Yazımın başlangıcında da birkaç romancının adını söylemiş ve fakat Franz Werfel'in "Musa Dağında Kırk Gün" ismini taşıyan ve Birinci Cihan Harbi esnasındaki Ermeni hâdiselerinden bahseden romanını zikretmemiştim. Edebî bakımdan oldukça dikkati çeken bu roman ne yazık ki tek taraflı bir gaye gütmekte ve o trafik hâdiselere sebep olan derin siyasî ve askerî faktörlere temas etmemektedir.

A. T. Wegener'in Türkiye'deki ikâmeti esnasında yazdığı eserleri gözden geçirmek imkânını bulamadım. 1882'de *Lübeck*'de doğmuş olan *Johannes Tralow*'un "Osmanlı Trilojisi" isimli eserini, zamanımızın, yani son yılların en önemli romanı olarak tekrar zikretmek yerinde olur. "Mal Hatun", "Trabzonlu İren" ve "Hürrem Sultan" romanlarından mürekkep olan bu trilojide şair, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan tedricen çöküşüne kadar geçen devri çekici bir tasvir halinde gözlerimiz önünden calandırıyor. Fakat ne yazık ki yazar büyük bir şanssızlığa uğramıştır. Doğu bölgesinde bu romanları çıkaran yayınevi onlara birer de etiket takmış, yani üzerlerine içindekileri kısaca belirten birer kapak geçirmiştir ki, bu kapaklarda verilen bilgiler, romanın hiç bir gaye gütmeyen muhteviyatı ile taban tabana zıd gelmektedirler. Bu romanlar gerek tarihî tasvir ve gerekse tahlil ve tefsir bakımından tamamen objektifdirler. Kitapların reklamını yapan yayınevi, ihtisam ve gösteriş, saray nizam ve etiketi yüzünden devletleri gelişemeyen, gözlerini sırf iktidar hırsı bürümüş olan korkunç müstebitlerden bahsederken kendi müellifine âdeta hakaret ediyor. Bu durum karşısında ben bizzat yazarla temas etmek ihtiyacını duydum ve aldığım cevap şu oldu: "Ben ne Fatih'i ve ne de Kanunî'yi, gözlerini hırs bürümüş, zalim ve müstebit hükümdarlar olarak tasvir etmedim; Osmanlı İmparatorluğunu da hiç bir zaman saray etiket ve nizamı yüzünden gelişemeyen bir âlem olarak göstermiş değilim. Bu nizam ve etiketler aşağı yukarı eski Bizans'dakilerin aynı idiler. Bunlar, tâ Haçlı Seferlerinden kalma bir kin ve nefret dolayısıyla bugünkü batı âleminin her ne kadar hoşuna gitmezlerse de, hakikatte emsaline nadir tesadüf edilen en muazzam devlet teşkilâtlarından biridirler."

Şimdi de "Trabzonlu İren" romanının 29 uncu bölümünde Tralow'un kendisini dinliyelim: "Kara Osman ile Şeyh kızı Mal Hatun'un soyu ebedî gençliğin sırrına varmıştı. Tarihte, sanat, ilim veya hükmetmek kabiliyetinin irsi olduğu bir çok aileler görülmüştür. Fakat iki üç nesil sonra bu yaratıcılık kabiliyeti daima sönüp gitmektedir. Cengiz Han'ın yaratıcı teşkilâtçılık kudreti Kublay ile sona ermiş, Timurlenk'in yetiştirdiği cesur evlâtlardan hiç biri babalarının yerini tutamamıştır. -

Buna karşılık, bozkırlarda yaşayan göçebe Moğolların en eski ve asil ailelerinden birine mensup olan Osman'ın babası Ertuğrul Bey daha o zamanlar olağanüstü bir insandı; Mal Hatun'un babası Karamanlılardan dindar ve âlim Şeyh Edebalı de kendi sahasında aynen böyleydi.

Bunların tutuşturduğu deha kıvılcımı soylarının henüz yedinci kuşağında bütün haşmeti ile parlamıştı ve aslâ sönmeyeceğe benziyordu. Babaları Osman ölünce yerine oğlu Sultan Orhan geçti ve biraderi Alaeddin de genç devletin ilk sadrazamı ve kanun vazısı oldu. Bu vazifeyi sonraları Orhanın en büyük oğlu Süleyman üzerine almış ve Avrupa'ya ilk ayak basan o olmuştur. Fakat padişahlık kendisine mukadder olamamış ve acele kaza onu taç ve tahttan mahrum etmiştir. Süleyman'ın yerini, görünüşte çok daha mütevazı olan Birinci Murad aldı ve İmparatorluğun bir kat daha büyümesini ve kuvvetlenmesini sağladı. Birinci Murad, Kosva zaferinden hemen sonra harp meydanında Sırp Miloş Kobilaviç'in hançeri ile şehit düşen padişah'tır. Oğlu Beyazıd'a çağdaşları Yıldırım ünvanını vermişlerdi. Korku nedir bilmeyen bu Sultan'ın, Ankara civarında Tatar Hanı Timurlenk'e karşı yaptığı muharebede hürriyetini ve hürriyeti ile beraber hayatını da kaybedinceye kadar, yeryüzünde yapamıyacağı bir şey yoktu. Ankara bozgunundan sonra İmparatorluk mahva doğru gidiyordu. Hanedanın dinmek bilmeyen enerjisini hayal peşinde koşan şehzadeler boş yere harcadılar; bunlardan tam beş tanesi, verasete nail olmak ve bu suretle devletin başına iştirak kabul etmez şekilde tek başına geçebilmek için durmadan çarpıştılar. En nihayet diğerlerini yenerek hayatta kalan Birinci Sultan Mehmed taç ve tahta kavuştu. Fatih Sultan Mehmed'in dedesi olan ve Çelebi ünvanı ile anılan bu Sultan gerçekten şövaleresk ruhlu, akıllı, müşfik ve âdil bir hükümdardı. Yerine geçen oğlu insan ruhlu İkinci Murad gerek harpte ve gerekse sulhde devleti büyük bir maharetle idare etmesini bildi. Dünya Osmanlı sülalesinin bu mahir şahsiyet sayesinde artık en yüksek zirvesine eriştiğini zannederken oğlu Fatih Sultan Mehmed tahta çıktı.

İmparatorluğun dört bir yanını azgın dalgalar gibi düşmanlar sarmıştı ve tâ Orhan zamanından beri bütün Avrupa Osmanlı devletine göz dikmişti. Bu devlet, hâkim olduğu sahaların yabancısı idi; bütün emniyeti yalnız ve yalnız hükümdarlarının kudret ve kabiliyetine bağlı bulunuyordu.

Durum bugün de böyleydi ve Fatih'in tamamen yuvasına çekilmek arzusunu besler görüldüğü 1462 yılının son baharında henüz değişen bir şey yoktu..."

Kanaatimce Tralow'un başardığı büyük hizmetlerden biri de, ta Orta-Çağ'dan beri devam edegelen ananelerden sadece uzaklaşmakla kalmayıp, aynı zamanda, tam üçyüz seneden beri Avrupa tarihçilerinin, Kanunî'yi kötü yollara sürükleyen, İmparatorluğu mahva doğru götüren bir varlık, dışı bir canavar gibi tasvir ettikleri Hürrem Sultan'ın yepyeni ve âdeta sempatik diyebileceğimiz bir tasvirini çizmiş olmasıdır. Türkçe'ye

tercümesini tavsiyeye değer bulduğum ve hakkında yapılacak bir araştırmanın yerinde olacağını zannettiğim "Osmanlı Trilojisi"nde kayda değer noktalardan biri de, Tralow'un tarihî romanlarda meşhur "şairlik hürriyetine" iltifat edilmemesi hakkındaki görüşüdür. Zira yazar gayet doğru olarak şöyle düşünüyor: "Nahoş vakıalar şairin derin görüşler serdetmesine mâni olurlar; sahte tarih veya kötüye kullanılan tarih çok kereler sadece bir kisve olur ki, bu da gene bir nevi sahtekârlıktır. Romanda tarihe önem vermek belki de sanatkârı zorlamak olur; fakat böyle bir zorlama faydalı neticeler verir ve muhayyeleyi, odantik vakıalar yolu ile hakikate ulaşmak yoluna sevkeder."

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bir müellifin kendi eserini reklâm ederken yanlış bilgi veren ve yanlış tefsirlerde bulunan yayınevi ile münazaalı bir duruma düşmek zorunda kalışı eşine rastlanmayan bir hâdisedir. Tralow hâdisesi ancak şu şekilde izah edilebilir: Bu yayınevi, doğu bölgesine has olan karakteri bu bakımdan da belli etmiş ve müellifin ancak eserin neşrinden çok sonra bu tahrifin farkına varabilmesi için lâzım gelen tedbirleri almıştır. Yayın evi, kitabın kapağındaki yazıda Türkiye'nin "feodal bir devlet" olduğunu söylüyor. Fakat okuyucu kitapta Osmanlı İmparatorluğunun bu şekilde bir tasvirini boş yere arayacaktır. Bu devlette hiç bir zaman dünyevî bir asilzade sınıfı mevcut olmamıştır. Zira bir zamanlar Sultan Osman'ın ve yakınlarının sulbünden gelen birkaç aile de, bu İmparatorluk daimî olarak askerî bir devlet haline geçtikten sonra itibar ve ehemmiyetlerini kaybetmişlerdir. 18/Haziran/1955'de Tralow bana bu hususta şunları yazıyor: "Bir kölenin bile sadriazam olup hanedandan kız alabildiği, bir kimsenin sadece başarılarına göre değerlendirildiği askerî bir devletle, içtimaî mevkiin sırf asil bir aileye mensubiyete bağlı olduğu feodal bir devlet arasındaki fark çok büyük olsa gerek..."

Alman edebiyatındaki bütün Türk motif ve konularının tam bir listesini yapmak iddiasında olmayan ve en son devir Alman edebiyatı yazarlarından da ancak ufak bir seçme halinde bahsedebilen bu kısa etüdümüz, Tralow'un trilojisi hakkında verdiğimiz bu izahatla sona eriyor.